

# Etyka badań partycypacyjnych z udziałem dzieci – wybrane wyzwania i rozwiązania


Marcin Gierczyk , Dagmara Dobosz 

Uniwersytet Śląski w Katowicach

W artykule skupiono się na kwestiach etycznych badań partycypacyjnych z udziałem dzieci i nastolatków, biorąc pod uwagę, że wiąże się z nimi wiele wyzwań wykraczających poza te przewidywane w tradycyjnych badaniach. Na potrzeby tekstu dokonano przeglądu artykułów naukowych w oparciu na protokole Preferred Reporting Items for Systematic Reviews and Meta-Analyses, w ramach którego analizie poddano 26 artykułów opublikowanych w latach 2014–2024. Poruszane w analizowanych tekstach wyzwania etyczne związane z angażowaniem dzieci i młodzieży w badania partycypacyjne dotyczyły zapewnienia anonimowości i poufności, uzyskania świadomej zgody oraz minimalizacji potencjalnych szkód dla uczestników, szczególnie w kontekście wrażliwości młodych osób.

## SŁOWA KLUCZOWE:

ETYKA, DZIECI, BADANIA PARTYCYPACYJNE, NAUKI SPOŁECZNE, PRZEGLĄD PIŚMIENICTWA

 chociaż badania w naukach społecznych często wydają się mniej szkodliwe niż np. w naukach medycznych, etyka odgrywa w zarówno jednych, jak i drugich ważną rolę. Aspekty etyczne i metodologiczne w naukach społecznych, których przestrzeganie wymaga się od osób prowadzących badania, powinny być (i w dużej mierze są) wskazane przez badaczy społecznych i dla badaczy społecznych, a nie zaadaptowane z wytycznych dotyczących badań medycznych (Skelton, 2008). Podobnie jednak jak w naukach medycznych podstawową zasadą etyczną pozostaje „nie szkodzić”, co w naukach społecznych „ma na celu zapobieganie sytuacjom,

które mogą wprawić ludzi w zakłopotanie, zranić ich emocjonalnie, naruszyć ich zaufanie, zaszkodzić ich reputacji czy perspektywom życiowym, lub niewłaściwie zinterpretować i przedstawić ich opinie, co może prowadzić do głębokiej krzywdy” (Alderson 2013, s. 122).

Jak zauważa Alderson (2013), takie podejście jest szczególnie istotne w kontekście etyki badań i wrażliwości na dobrostan uczestników, gdzie każda interakcja powinna być przemyślana w sposób odpowiedzialny i pełen szacunku dla ich praw i godności. Zasady etyki badań wymagają, aby badacze szanowali godność i autonomię uczestników oraz unikali narażania ich na szkody lub krzywdy (Quinones i in., 2023). Odpowiednie standardy etyczne są niezbędne, aby chronić badanych przed potencjalnymi szkodami, które mogą być równie dotkliwe jak szkody w badaniach medycznych.

Piśmiennictwo na temat etyki badań często kładzie nacisk na podstawowe procedury, takie jak uzyskiwanie świadomej zgody, minimalizowanie ryzyka szkód i ochronę anonimowości uczestników. Chociaż te procedury stanowią główny element rozważań etycznych, odnoszą się one jedynie do części etycznych zagadnień związanych z badaniami (Kousholt i Juhl, 2023). Potrzeba zajmowania się etycznością badań jest wynikiem rosnącej popularności podejść badawczych, które są partycypacyjne, współprojektowane czy etnograficzne (Tolich i Fitzgerald, 2006). Loveridge i in. podkreślają, że „rozwój partycypacyjnych, wspólnych, współprojektowanych i emergentnych podejść jeszcze bardziej uwypuklił potrzebę rozważania kwestii etycznych, które wykraczają poza formalne uzyskanie zgody etycznej, oraz konieczność podejmowania decyzji etycznych dotyczących bieżących aspektów relacji władzy i stosunków społecznych” (2024, s. 393).

Etyczność w badaniach tego typu staje się dynamicznym procesem, który musi reagować na bieżące wyzwania związane z relacjami władzy i złożonymi interakcjami społecznymi. Wymaga też zapewnienia zrównoważonych interakcji między badaczem a uczestnikami, co ma zasadnicze znaczenie dla budowania wzajemnego zaufania i respektowania podmiotowości uczestników. Warto podkreślić, że nawet najbardziej doświadczeni badacze mogą nieumyślnie wyrządzić krzywdę, jeśli nie uwzględnią emocjonalnych i społecznych aspektów swoich działań.

W ostatnich dekadach zaszły istotne zmiany także w sposobie, w jaki dzieci uczestniczą w badaniach naukowych, szczególnie w dziedzinie socjologii i edukacji. Zmiany te, jak podkreśla Stokes (2020), wyrażają się w przejściu z badań „na” dzieciach do badań „z” dziećmi. Współcześnie, gdy badania skupiają się na doświadczeniach dzieci, coraz częściej postrzega się je jako aktywnych uczestników procesu badawczego (Greene i Hill 2005), a nie jedynie jako przedmioty badań. Jako

interesariusze w procesie badawczym młodzi uczestnicy mogą dostarczać bezcennych informacji, jednak ich wrażliwość wymaga od badaczy zrozumienia złożoności zagadnień związanych z wyrażaniem zgody, autonomią i potencjalnym wykorzystaniem. Szczególnie podejście partycypacyjne, które zakłada ich aktywny udział (Bucknall, 2015), wymaga refleksji nad tym, jak uczynić proces badawczy odpowiedzialnym i etycznym, nie tylko spełniającym standardy naukowe, ale również respektującym prawa oraz dobrostan dzieci i nastolatków jako uczestników badań (Klocker, 2015).

## Metodologia badań

Celem niniejszego przeglądu jest ustalenie, jakie etyczne wyzwania pojawiające się w badaniach partycypacyjnych z udziałem dzieci i nastolatków w kontekście ochrony ich praw i zapewnienia im dobrostanu są przedstawiane w piśmiennictwie z ostatnich 10 lat? Poszukiwano odpowiedzi na następujące pytania:

- Jakie etyczne wyzwania są związane z angażowaniem dzieci młodzieży w badania partycypacyjne są przedstawiane w literaturze naukowej z ostatnich 10 lat?
- Jakie rekomendacje dotyczące kwestii etycznych prowadzenia badań partycypacyjnych z udziałem dzieci pojawiają się w literaturze naukowej na przestrzeni ostatnich 10 lat.

Przegląd został przeprowadzony zgodnie z wytycznymi metodologii *Cochrane Rapid and Scoping Reviews Method Group* (Garrity i in., 2020) oraz protokołem PRISMA (*preferred reporting items for systematic reviews and meta-analyses*; Page i in., 2021). Protokół PRISMA pozwala usystematyzować przegląd piśmiennictwa, dbając o przejrzystość i rzetelność każdego etapu – od selekcji materiałów po ich analizę, co zapewnia spójność i wysoką jakość prezentowanych wyników (Trifu i in. 2022). Materiały do analizy zebrano z baz danych EBSCO i Web of Science. Do analizy wybrano wyłącznie recenzowane artykuły naukowe, przedstawiające przegląd piśmiennictwa lub badania empiryczne. W przeglądzie uwzględniono prace opublikowane w języku angielskim w latach 2014–2024. Wyszukiwanie w bazach przeprowadzono przy użyciu słów kluczowych: „etyka”, „badania partycypacyjne”, „dylematy etyczne”, „dzieci” i „ochrona dzieci” połączonych operatorem „AND”.

Wstępne wyniki wyszukiwania podsumowano w tabeli 1.

**Tabela 1**

*Parametry wyszukiwania i początkowe wyniki*

| Baza danych    | Zakres wyszukiwania                                  | n   |
|----------------|--|-----|
| EBSCO          | Czasopisma recenzowane<br>Lata publikacji: 2014–2024 | 56  |
| Web of science | Czasopisma recenzowane<br>Lata publikacji: 2014–2024 | 182 |
| Razem          |  | 238 |

Źródło: oprac. własne.

Z 238 zidentyfikowanych artykułów usunięto 52 z powodu duplikacji, a 160 odrzucono z trzech powodów:

- brak dostępu do pełnej wersji artykułu, teksty w języku innym niż angielski, tekst nie pochodzi z recenzowanego czasopisma;
- nieodpowiedniego tematu (brak odniesienia do badań partycypacyjnych, teksty inne niż przeglądowe i empiryczne);
- braku powiązania z analizowanym zagadnieniem.

Finalnie analizie poddano 26 publikacji. W tabeli 2 zamieszczono tytuły artykułów bez ich tłumaczenia na język polski, aby umożliwić czytelnikom łatwiejszą identyfikację poddanych analizie tekstów.

**Tabela 2**

*Artykuły poddane analizie*

| Autor/ autorzy        | Tytuł   | Przedmiot artykułu   | Główne wątki   |
|-----------------------|---|--|--|
| Loveidge i in. (2024) | <i>Ethical challenges in participatory research with children and youth</i> | Artykuł analizuje etyczne wyzwania związane z badaniami partycypacyjnymi z udziałem dzieci i młodzieży na przykładzie 18-miesięcznego projektu <i>Youth Participatory Action Research</i> (YPAR). Autorzy przedstawiają przykładowe sytuacje etyczne, które pojawiały się podczas projektu, takie jak negocjowanie zgody, współtworzenie projektu i zarządzanie relacjami władzy między dorosłymi badaczami a młodzieżą.                             | poufność i prywatność, wpływ terminów na partycypację uczestników, problem nierównowagi sił, publikacja wyników badań                              |
| Kiili i in. (2024)    | <i>Collaborating with children: intergenerational research encounters</i>   | Artykuł analizuje złożoność prowadzenia badań z udziałem dzieci w wieku 8–17 lat. Analizuje trzy kluczowe aspekty tych relacji: odpowiedzialność międzypokoleniową, autorytet dorosłych i doznanie wzmocnienia. Autorzy podkreślają, że chociaż badania zrealizowane metodami <i>participatory research</i> , mogą być korzystne dla dzieci, nie można z góry zakładać, że uczestnictwo w nich automatycznie prowadzi do indywidualnego wzmocnienia. | ochrona dzieci, minimalizowanie ryzyka retraumatyzacji, świadoma zgoda, poszanowanie praw dzieci, dostosowanie języka i metod do możliwości dzieci |

| Autor/<br>autorzy            | Tytuł  | Przedmiot artykułu   | Główne wątki   |
|------------------------------|--|--|--|
| Kousholt i Juhl<br>(2023)    | <i>Addressing ethical dilemmas in research with young children and families. Situated ethics in collaborative research</i>                                 | Artykuł omawia etyczne dylematy związane z prowadzeniem badań nad codziennym życiem dzieci i rodzin, ze szczególnym uwzględnieniem badań opartych na ścisłej współpracy z uczestnikami. Autorzy argumentują, że standardowe procedury etyczne, takie jak uzyskiwanie świadomej zgody, minimalizacja szkód i zapewnienie anonimowości, nie są wystarczające, aby poradzić sobie ze złożonością pojawiających się problemów w trakcie badań. | świadoma zgoda; anonimowość i poufność a prawo dzieci do głosu; ochrona uczestników badań  |
| Lamba (2023)                 | <i>Researching migrant street children in delhi: Ethical considerations in practice</i>  | Artykuł przedstawia etyczne wyzwania związane z prowadzeniem badań jakościowych wśród ulicznej młodzieży migranckiej w Delhi. Autorka omawia różne aspekty etyczne, takie jak uzyskanie świadomej zgody, zachowanie poufności i anonimowości, radzenie sobie z wrażliwymi tematami oraz zapewnienie informacji zwrotnej i rozpowszechnianie wyników.   | udział w badaniach dzieci z grup szczególnie narażonych na zagrożenia, wrażliwość i ochrona  |
| Alias i in.<br>(2023)        | <i>From active participant to active researcher: What do young people understand about research?</i>   | Artykuł przedstawia wyniki inicjatywy PJCC mającej na celu wzmocnienie pozycji młodych ludzi jako aktywnych badaczy. Autorzy analizują zrozumienie przez uczestników swojej roli jako badaczy w kontekście znaczenia badań, procesów badawczych oraz kompetencji, wiedzy i umiejętności.   | prawo do udziału w badaniach, prawo do głosu, wzmacnianie uczestników  |
| Stapleton i Mayock<br>(2022) | <i>Structured ethical reflection as a tool to recognize and address power: a participatory action research study with separated young people in France</i> | Artykuł dotyczy badania zastosowania strukturalnej refleksji etycznej jako narzędzia do rozpoznania i rozwiązania problemu nierówności władzy w PAR, szczególnie w kontekście pracy z oddzielnymi od rodzin młodymi ludźmi.  | nierównowaga władzy w relacji z uczestnikami; realne partnerstwo z uczestnikami; świadomość badaczy, że poglądy, wartości i doświadczenia kształtują sposób, w jaki postrzegają i interpretują uzyskane dane |
| Amba i in. (2022)            | <i>Whose voice is it really? Ethics of photovoice with children in health promotion</i>  | Tekst koncentruje się na etycznych dylematkach związanych ze stosowaniem metody <i>photovoice</i> w badaniach nad zdrowiem dzieci. Autorzy omawiają praktyczne problemy, z którymi spotkali się podczas realizacji projektu badawczego KLIK, w którym dzieci w wieku 10–12 lat fotografowały swoje otoczenie, posiłki i aktywności.  | sprawczość dzieci w procesie badawczym, prawo do decydowania przez dzieci o publikacji swojego wizerunku, ryzyko zdominowania procesu selekcji zdjęć przez kryteria estetyczne                               |
| Godfrey-Faussett<br>(2022)   | <i>Participatory research and the ethics of anonymisation</i>  | Tekst porusza problem napięcia między etycznymi wymogami anonimizacji danych w badaniach naukowych a zasadami badań partycypacyjnych. Analizując swoje doświadczenia, autor dostrzega, że anonimizacja danych może być sprzeczna z celami badań partycypacyjnych i podkreśla potrzebę elastycznego podejścia do regulacji etycznych, które uwzględniłoby złożoność relacji między badaczem a uczestnikami.                                 | elastyczne i dialogowe podejście do etyki badań, wpływ anonimizacji na autentyczność wypowiedzi i poczucie odpowiedzialności   |
| Mavasari<br>(2022)           | <i>Ethical considerations in conducting research with children</i>   | Tekst omawia złożone kwestie etyczne związane z prowadzeniem badań naukowych z udziałem dzieci. Analizuje on różne wyzwania i dylematy etyczne, z którymi borykają się badacze w różnych miejscach, takich jak Singapur, państwa Globalnego Południa, Łódź w Polsce oraz Wielka Brytania.  | wrażliwość, stereotypy, ochrona dzieci uczestników   |

| Autor/<br>autorzy               | Tytuł   | Przedmiot artykułu  | Główne wątki  |
|---------------------------------|---|---|---|
| Wright i in. (2021)             | <i>Taking emotions seriously: Fun and pride in participatory research</i>   | Głównym celem artykułu jest zwrócenie uwagi na znaczenie emocji w badaniach partycypacyjnych z udziałem dzieci i młodzieży. Autorzy na podstawie własnych doświadczeń badawczych chcą zachęcić badaczy do traktowania emocji jako ważnej kategorii w badaniach partycypacyjnych – jako zarówno obiektu analizy, jak i narzędzia badawczego. Wskazują, że zabawa i duma mogą stanowić cenne źródło informacji oraz wzmocnić procesy badawcze.                                | prawa dzieci jako kluczowy aspekt etycznego i efektywnego prowadzenia badań partycypacyjnych  |
| Groot i in. (2021)              | <i>Are you afraid of press and social media? Ethics in photovoice in participatory health research</i>  | Artykuł przedstawia etyczne wyzwania związane z wykorzystywaniem metody <i>photovoice</i> w badaniach partycypacyjnych związanych ze zdrowiem, zwłaszcza w kontekście kontaktów z mediami i mediami społecznościowymi. Autorzy opisują przykład projektu badawczego KLIK, w którym artykuł prasowy przedstawił negatywny obraz dzieci i ich rodzin z ubogich dzielnic, wzmacniając stereotypy i wywołując u nich poczucie upokorzenia.                                      | znaczenie wczesnego planowania kwestii etycznych, współpraca z mediami, publikacja wyników badań  |
| Pavarini i in. (2021)           | <i>Ethical issues in participatory arts methods for young people with adverse childhood experiences</i>   | Artykuł omawia etyczne zagadnienia związane z wykorzystywaniem metod uczestniczących w sztuce do pracy z młodymi ludźmi, którzy doświadczyli traumatycznych wydarzeń w dzieciństwie. Autorzy skupiają się na sztuce jako narzędziu do wyrażania emocji, radzenia sobie z traumą i budowania odporności. Tekst przedstawia typologię problemów etycznych, które pojawiają się na różnych etapach projektu badawczego – od tworzenia partnerstw po rozpowszechnianie wyników. | znaczenie dialogu, budowania zaufania i uwzględniania specyfiki grupy docelowej, wzmocnienie uczestników  |
| Caldairou-Bessette i in. (2020) | <i>Overcoming “you can ask my mom”: Clinical arts-based perspectives to include children under 12 in mental health research</i>                         | Artykuł skupia się na problemie włączenia dzieci poniżej 12 r.ż. w badania nad zdrowiem psychicznym. Przedstawia argumenty za stosowaniem technik opartych na sztuce, takich jak zabawa i rysowanie, w wywiadach jako narzędzi do włączenia i reprezentacji głosu dzieci w badaniach.   | prawo dzieci do uczestnictwa; zastosowanie metod opartych na sztuce, które umożliwią dzieciom wyrażanie siebie w sposób bardziej naturalny i spontaniczny |
| Ritterbusch i in. (2020)        | <i>Pushing the limits of child participation in research: reflections from a Youth-Driven Participatory Action Research (YPAR) initiative in Uganda</i> | Artykuł skupia się na badaniu przemocy wobec dzieci w Ugandzie, wykorzystując podejście <i>Youth-Driven Participatory Action Research (YPAR)</i> . Analizuje metodologiczne wyzwania i możliwości włączenia dzieci w proces badawczy, podkreślając znaczenie ich głosu w formułowaniu problemów i rozwiązań.  | asymetria władzy, tokenizm, wrażliwość na doświadczenia badanych, multimodalność metod  |
| O'Toole (2020)                  | <i>Participant action research (PAR) for early childhood and primary education: the example of the THRIECE project</i>                                  | Artykuł przedstawia korzyści płynące z PAR w edukacji wczesnoszkolnej i szkolnej. W szczególności koncentruje się na przykładzie projektu THRIECE, aby zilustrować, jak PAR może wspierać głęboką osobistą i międzykulturową naukę.   | relacja badacz–uczestnik, wzajemny szacunek i zaufanie, równowaga sił, przestrzeń do dialogu i współpracy   |
| Cullen i Walsh (2020)           | <i>A narrative review of ethical issues in participatory research with young people</i>   | Tekst stanowi przegląd piśmiennictwa, który skupia się na etycznych problemach pojawiających się w badaniach partycypacyjnych z udziałem młodzieży. Autorzy analizują 26 artykułów, identyfikując siedem głównych kategorii problemów etycznych: poziom uczestnictwa, równoważenie sił, zgoda, stosunek ryzyka do korzyści, poufność i anonimowość, wynagrodzenie oraz wzmocnienie, szacunek i prawo własności.   | relacja władzy, partnerstwo, negocjowanie zgody, anonimowość a badania partycypacyjne   |

| Autor/<br>autorzy          | Tytuł  | Przedmiot artykułu   | Główne wątki   |
|----------------------------|--|--|--|
| Brady i Franklin (2019)    | <i>Challenging dominant notions of participation and protection through a co-led disabled young researcher study</i>   | Artykuł przedstawia badanie, w którym młodzi ludzie z niepełnosprawnością pełnili rolę współbadaczy, mające na celu zrewidowanie sposobu, w jaki postrzega się uczestnictwo i ochronę dzieci z niepełnosprawnością.  | dzieci z niepełnosprawnością; marginalizowane jako grupy wykluczane z procesów decyzyjnych   |
| Whittington (2019)         | <i>Co-producing and navigating consent in participatory research with young people</i>   | Artykuł analizuje etyczne wyzwania związane z prowadzeniem badań dotyczących seksualności wśród młodzieży.   | obniżenia priorytetu zgody rodziców, wyzwania związane z tradycyjnym podejściem do zgody w badaniach, negocjowanie zgody, stereotypy i uprzedzenia dotyczące młodzieży                                     |
| Kia-Keating i in. (2017)   | <i>Photography and social media use in community-based participatory research with youth: Ethical considerations</i>   | Artykuł omawia etyczne wyzwania związane z wykorzystywaniem fotografii i mediów społecznościowych w badaniach partycypacyjnych prowadzonych z młodzieżą. Autorzy, bazując na własnym doświadczeniu z projektu CBPR ( <i>Community-Based Participatory Research</i> ) dotyczącego przemocy wśród młodzieży latynoskiej, opisują trzy główne dylematy etyczne: (a) wykorzystanie i treść obrazów oraz ryzyko związane z ich publikowaniem, (b) zachęty i przymus, (c) aktywność w mediach społecznościowych a poufność.  | negocjowanie zgody i celu badań; prywatność osób znajdujących się na fotografiach, które nie wyraziły zgody na udział w badaniu; poufność, współdzielenie informacji w internecie; kwestia praw autorskich |
| Shamrova i Cummings (2017) | <i>Participatory action research (PAR) with children and youth: An integrative review of methodology and PAR outcomes for participants, organizations, and communities</i> | Tekst omawia udział dzieci w badaniach, koncentrując się na PAR. Autorzy analizują, jak PAR może wzmocnić prawo dzieci do udziału w procesach decyzyjnych, które ich dotyczą, a także, jak może promować zmiany społeczne. W tekście podkreśla się, że udział dzieci w badaniach jest wyzwaniem, ponieważ wymaga równowagi między ochroną praw dziecka a zapewnieniem dzieciom realnego głosu.   | ochrona praw dzieci, prawo do uczestnictwa, wzmocnienie uczestników  |
| Crane i Broome (2017)      | <i>Understanding ethical issues of research participation from the perspective of participating children and adolescents: A systematic review</i>                          | Artykuł stanowi przegląd systematyczny, który bada kwestie etyczne związane z udziałem dzieci i młodzieży w badaniach. Autorzy skupiają się na perspektywie uczestników, analizując zagadnienia, takie jak zgoda, zgoda rodziców, postrzeganie ryzyka, wpływ udziału w badaniach oraz zachęty.   | zgoda dziecka vs zgoda rodzica, ryzyko związane z badaniami partycypacyjnymi   |
| Rogers i in. (2016)        | <i>Balancing voice and protection in literacy studies with young children</i>  | Artykuł skupia się na kwestiach etycznych związanych z prowadzeniem badań nad czytelnictwem z udziałem małych dzieci, zwłaszcza w kontekście edukacyjnym. Autorzy podkreślają napięcie między zapewnieniem dzieciom głosu (czyli możliwości wyrażania ich opinii i perspektyw) a ochroną ich praw i prywatności. Artykuł analizuje trzy kluczowe problemy: stosowanie metod badawczych zorientowanych na uczestnika, postrzeganie zgody na udział w badaniu jako procesu ciągłego oraz uchwycenie złożoności kontekstu przy jednoczesnej ochronie tożsamości dzieci. | anonimizacja, uzyskanie zgody dziecka na udział w badaniu, negocjowanie zgody  |

| Autor/<br>autorzy     | Tytuł  | Przedmiot artykułu   | Główne wątki   |
|-----------------------|--|--|--|
| Yanar i in.<br>(2016) | <i>Research ethics committees and participatory action research with young people: The politics of voice</i> | W artykule opisano konflikt między PAR a wytycznymi komisji etycznych dotyczącymi anonimowości osób poniżej 18 r.ż., na przykładzie projektu badawczego prowadzonego przez młode kobiety z East London.  | anonimowość, negocjowanie zgody, prawo do głosu  |
| Klocker (2015)        | <i>Participatory action research: The distress of (not) making a difference</i>                              | Tekst analizuje emocjonalne aspekty i wyzwania związane z PAR w kontekście pracy domowej dzieci w Tanzanii. Autorka opisuje własne doświadczenia z PAR, podkreślając, że badanie tematu traumy wśród dzieci-pracowników domowych wiąże się z wieloma emocjonalnymi konsekwencjami zarówno dla badaczy, jak i uczestników projektu. | odpowiedzialność za dobrostan emocjonalny zespołu badawczego i konsekwencje związane z prowadzeniem badań, dylematy związane z ustaleniem minimalnego wieku badanych |
| Alderson<br>(2013)    | <i>Ethics</i>  | Głównym tematem tekstu jest etyka w badaniach z udziałem dzieci i młodzieży. Tekst przedstawia trzy główne podejścia do myślenia o etyce: zasady, wyniki i prawa. Autorka omawia ograniczenia i krytykę etyki badawczej oraz wyjaśnia znaczenie zgłaszania opinii komisji etycznej na temat projektów badawczych.                  | negocjowanie zgody, ochrona dzieci   |
| Northway<br>(2014)    | <i>To include or not to include? That is the ethical question</i>  | Autorka artykułu stawia pytanie o etyczne aspekty udziału osób z niepełnosprawnością intelektualną w badaniach naukowych. Powszechnie traktuje się takie osoby jako grupę „wrażliwą”, co często skutkuje ich wykluczeniem z badań lub nadmierną ochroną, która może prowadzić do dalszej marginalizacji.                           | prawo do głosu, prawo do uczestnictwa, wrażliwość, dzieci z grup zagrożonych marginalizacją  |

PAR – uczestniczące badanie interwencyjne (*participatory action research*)

Źródło: oprac. własne.

## Wyzwania etyczne związane z angażowaniem dzieci i młodzieży w badania partycypacyjne

### Dylematy etyczne w badaniach z udziałem dzieci

Etyka badań z udziałem dzieci jest dynamicznie rozwijającym się polem. Wydaje się, że największym wyzwaniem jest osiągnięcie równowagi między ochroną praw i dobrostanu dzieci a potrzebą prowadzenia badań, które mogą przynieść korzyści naukowe. Wraz ze zmianami technologicznymi i potrzebami współczesnego społeczeństwa do najważniejszych kwestii etycznych związanych z udziałem dzieci w badaniach zalicza się (Crane i Broome, 2017; Cullen i Walsh, 2020; Godfrey-Faussett, 2022; Spriggs, 2010; Yanar i in., 2016):

- zgodę rodzicielską i zgodę dziecka – ze szczególnym zadbaniem o świadomą zgodę i autonomię dzieci w podejmowaniu decyzji o uczestnictwie;
- dobrostan dziecka i minimalizację potencjalnie szkodliwego wpływu badania na nie;



- prywatność i ochronę danych osobowych dzieci, które są wykorzystywane do celów badawczych, w tym danych biometrycznych i genetycznych;
- inkluzję i wykluczenie z badań, gdzie z jednej strony wszystkie dzieci, niezależnie od ich pochodzenia społeczno-ekonomicznego, powinny mieć równe szanse uczestnictwa w badaniach, a z drugiej – wykluczanie niektórych grup dzieci z badań w celu ich ochrony, gdy badania mogłyby nieść zbyt wysokie ryzyko zdrowotne lub psychiczne;
- wykorzystanie nowych technologii i badań zdalnych oraz wyzwania etyczne związane z zapewnieniem prywatności i ochroną danych dzieci.

Jak można zauważyć, główne kwestie etyczne związane z udziałem dzieci w badaniach obejmują ochronę ich praw, autonomii i dobrostanu, a także dbanie o bezpieczeństwo oraz prywatność danych osobowych, zwłaszcza w kontekście nowych technologii.

Ochrona praw dziecka jest istotną kwestią etyczną, jaką należy wziąć pod uwagę podczas prowadzenia badań partycypacyjnych (Brady i Franklin, 2019; Wright i in., 2021), i jest również związane ze sprawczością dziecka w procesie badawczym (Amba i in. 2022).

W analizowanych tekstach autorzy zwracali uwagę na dodatkowe kwestie, które należy uwzględnić w badaniach dzieci:

- różnice indywidualne – kompetencje, postrzeganie i ramy odniesienia dzieci mogą różnić się w zależności od kultury, wieku, płci, pochodzenia etnicznego i cech osobistych (Mayasari, 2022; Northway, 2014; Yanar i in. 2016);
- wrażliwość dzieci – dzieci mogą być podatne na wykorzystywanie przez dorosłych, co wiąże się z szczególną odpowiedzialnością dorosłych wobec dzieci (Kiili i in. 2024; Kousholt i Juhl, 2023);
- relacje władzy – różnice władzy między dorosłym badaczem a dzieckiem mogą stwarzać problemy przy interpretacji i prezentacji wyników badań. Nawet jeśli badacz ma dobre intencje, przedstawienie wyników wymaga analiz i interpretacji, które mogą wymagać wiedzy wykraczającej poza tę, którą dzieci mogą dysponować, aby prawidłowo oddać ich status społeczny i położenie strukturalne (Crane i Broome, 2017; Pavarini i in. 2021; Stapleton i Mayock, 2022);
- badania w szkołach – w badaniach prowadzonych w szkołach, które są często dominującą formą badań w krajach rozwiniętych, dostęp do dzieci wymaga pośrednictwa dorosłych, co ma etyczne konsekwencje związane z uzyskiwaniem świadomej zgody (O’Toole, 2020; Rogers i in., 2016).

W analizowanych tekstach autorzy zwracali uwagę przede wszystkim na wrażliwość dzieci i ich zależność od dorosłych, co rodzi potrzebę szczególnej odpowiedzialności oraz etycznych standardów, aby zapobiec wykorzystywaniu uczestników i pozwolić na zachowanie ich autonomii. Ponadto relacje władzy między badaczem a dzieckiem, szczególnie w środowisku szkolnym, wymagają przemyślanej interpretacji wyników, aby poprawnie oddać perspektywę dzieci. Relacja władzy w kontekście jej asymetrii (Ritterbusch i in. 2020), nierówności (Stapleton i Mayock, 2022) i zarządzania nią (Loveridge i in., 2024) jest istotnym wyzwaniem etycznym w badaniach z udziałem dzieci.

Alderson (2013) zauważa, że wspólnym problemem dla różnych podejść badawczych jest to, że zasady i wytyczne w kwestiach etycznych są często sformułowane w sposób ogólnikowy, co prowadzi do różnic w interpretacji. Na przykład pojęcia w czterech głównych zasadach etyki badawczej: szacunek (*respect*), sprawiedliwość (*justice*), unikanie krzywdy (*avoiding harm*) i działanie na rzecz dobra osoby badanej (*beneficence*). Zwłaszcza „szacunek” czy „krzywda” mogą być rozumiane na różne sposoby, co pozostawia badaczom i komisjom etycznym duże pole do interpretacji. Kolejnym problemem jest brak uwzględniania mówienia prawdy w tych zasadach. Chociaż prawda jest kluczowa w każdej dziedzinie badań, w zasadach etycznych dotyczących badania dzieci jest ona jedynie sugerowana, a nie wyraźnie zaznaczona. Badacze dorośli mogą uznać za uzasadnione pomijanie pewnych informacji, mając na celu ochronę dzieci przed dyskomfortem lub lękiem. Alderson (2013) zwraca również uwagę na sytuacje, kiedy dochodzi do konfliktu między rzetelnymi metodami naukowymi a zasadami etycznymi. Na przykład, starając się nie wywołać u respondenta dyskomfortu psychicznego, badacze mogą unikać zadawania ważnych, ale trudnych pytań lub całkowicie wykluczać pewne grupy dzieci z badań. W rezultacie takie podejście może prowadzić do ograniczonych i wprowadzających w błąd wniosków.

Badacze muszą być świadomi, że ich poglądy, wartości i doświadczenia kształtują sposób, w jaki postrzegają i interpretują dane, co może wpływać na wyniki badania (Stapleton i Mayock, 2022). W badaniach partycypacyjnych, szczególnie gdy dzieci są zaangażowane w analizę danych, istnieje ryzyko, że ich głosy, opinie i doświadczenia zostaną niewłaściwie zrozumiane lub nadinterpretowane przez dorosłych badaczy. Badacze mogą nie w pełni rozumieć różnice wynikające z wieku, płci, pochodzenia kulturowego czy statusu społeczno-ekonomicznego, z czym łączy się uproszczona interpretacja głosów dzieci. Dorośli mogą także projektować swoje własne oczekiwania na wypowiedzi dzieci, co prowadzi do zniekształceń w wynikach (Shamrova i Cummings, 2017). Caldairou-Bessette i in. (2020) zwracają również uwagę na to, że istnieje potrzeba wyjścia poza język werbalny i zastosowania metod

opartych na sztuce, takich jak rysunek i zabawa, które umożliwiają dzieciom wyrażanie siebie w sposób bardziej naturalny i spontaniczny.

Większość formalnych procedur etycznych, takich jak recenzja projektu badawczego przez komisję etyki, ma na celu ochronę praw uczestników oraz ocenę potencjalnych zagrożeń związanych z danym badaniem (Quinones i in., 2023). W przypadku badań z dziećmi procedury te są szczególnie ważne, ponieważ to rodzice i opiekunowie, którzy powinni chronić ich prawa, często nie uczestniczą bezpośrednio w procesie badawczym (Whittington, 2019). Z drugiej zaś strony wpływ rodziców na decyzje dzieci o udziale w badaniach jest znaczący, co niekiedy prowadzi do pytania, na ile zgoda rodziców odzwierciedla prawdziwe zainteresowanie dziecka tym udziałem (Crane i Broome, 2017). W piśmiennictwie coraz większą uwagę poświęca się kwestii negocjowania zgody lub sprzeciwu dzieci podczas faktycznego procesu badawczego (Kia-Keating i in., 2017), w tym np. wykorzystania zgody na użycie fotografii na których znajduje się dziecko (Rogers i in., 2016). Należy również wziąć pod uwagę kwestie etyczne związane z publikacją wyników badań (Groot i in., 2021).

Krytycznie analizuje się założenia dotyczące możliwości dzieci do wyrażenia świadomej zgody, z jednej strony podkreślając, że dzieci, szczególnie te w wieku dojrzewania, powinny mieć możliwość wyrażenia swojej zgody w bardziej autonomiczny sposób (Kiili i in. 2024; Kousholt i Juhl, 2023; Lamba, 2023). W związku z tym w ostatnich latach opracowano różne procedury, które dotyczą wykorzystania materiałów pomocniczych, takich jak kreskówki czy książeczki obrazkowe, w celu uzyskiwania ich świadomej zgody lub sprzeciwu (Kiili i in., 2024; Quinones i in., 2023).

Z drugiej strony zwraca się uwagę na to, że dzieci mogą mieć trudności z wyrażaniem swojej wolności w odmowie, ponieważ są przyzwyczajone do ulegania prośbom dorosłych o zgodę na badania. Szczególnie dzieci w klasie są często zmuszane do posłuszeństwa i nie mogą odmówić badaczom (Mayasari, 2022). Walsh i in. (2024) w swoim przeglądzie piśmiennictwa zauważyli, że osoby prowadzące badania jakościowe oraz partycypacyjne (np. Taylor i Balandin, 2020), w szczególności dotyczące niepełnosprawności (np. Brady i Franklin, 2019; Northway, 2014) czy zdrowia seksualnego, spotykały się z licznymi zastrzeżeniami ze strony komisji etyki (Johnson i Walmsley, 2003).

McMurphy i in. (2013) zaproponowali etykę proceduralną i relacyjną, aby sprostać wymaganiom komisji etycznych dotyczących podmiotowości uczestników. Etyka proceduralna koncentruje się na uzyskaniu formalnej, jednorazowej zgody na początku projektu badawczego, a etyka relacyjna kładzie nacisk na ciągły, kontekstowy i negocjowany charakter kwestii etycznych. Etyka procesowa skupia się

na dynamicznej interakcji między badaczem a dziećmi podczas całego procesu badawczego. Obejmuje podejście elastyczniejsze, które uwzględnia kontekst, w którym badania są przeprowadzane, a także reaguje na zmieniające się potrzeby i uczucia dzieci w trakcie badań (McMurphy i in., 2013). Oba podejścia są istotne w badaniach z udziałem dzieci i często się uzupełniają. Etyka formalna zapewnia strukturę i ochronę, natomiast etyka procesowa daje badaczom narzędzia do bardziej empatycznego i indywidualizowanego podejścia.

## Problemy etyczne w badaniach partycypacyjnych z udziałem dzieci

Badania partycypacyjne skupiają się na zapewnieniu dzieciom prawa do wyrażania swoich opinii, które powinny być uwzględniane i brane pod uwagę z odpowiednią powagą we wszystkich kwestiach, które ich dotyczą. Montreuil i in. (2021) zwracają uwagę na to, że termin *badania partycypacyjne z dziećmi* jest szerokim i ogólnym pojęciem. Niejasność definicji odzwierciedla obecne debaty w ramach interdyscyplinarnych studiów nad dzieciństwem. Niektórzy badacze, tacy jak Coyne i Carter (2018) oraz Groundwater-Smith i in. (2015), podkreślają potrzebę doprecyzowania tych pojęć, aby lepiej zrozumieć, jakie role mogą odgrywać dzieci w badaniach oraz jak te role wpływają na proces badawczy i wyniki, a co za tym idzie na kwestie etyczne związane z nimi.

Badania partycypacyjne dają dzieciom możliwość wypowiedzenia się na temat decyzji i działań, które mają bezpośredni wpływ na ich życie, umożliwiając im aktywny udział w procesach decyzyjnych, które ich dotyczą (Halskov i Hansen, 2015). Podejście to wpłynęło na stosunek badaczy do pracy z dziećmi, szczególnie w kontekście nawiązywania z nimi kontaktu, wyboru tematów badawczych i metod komunikacji. Za każdym razem przy wyborze tematów należy uwzględnić problematykę traumatyzacji dzieci i traum, jakich doświadczyły (Pavarini i in. 2021), aby uniknąć retraumatyzacji (Kiili i in. 2024).

W badaniach partycypacyjnych dzieci są postrzegane jako aktywne podmioty społeczne, które mają własne myśli, uczucia i zdolności do kształtowania swojego środowiska (Yanar i in., 2016). W rezultacie badacze zaczęli wybierać tematy bliskie doświadczeniom dzieci i stosować metody komunikacji, które są zrozumiałe i dostosowane do ich wieku oraz umiejętności. Ponadto podejście to uwzględnia potrzebę stworzenia dzieciom przestrzeni do samodzielnej interpretacji danych, dając im możliwość wyrażania własnych perspektyw i odczuć. W praktyce oznacza to np. stosowanie metod wizualnych, kreatywnych warsztatów czy wywiadów, które pozwalały dzieciom na swobodne wyrażanie siebie, a także na interpretację zgromadzonych

informacji w sposób, który odzwierciedla ich unikatowe spojrzenie na świat (Thomas i O’Kane, 1998).

Montreuil i in. (2021) na podstawie metaanalizy dokonali zestawienia kwestii etycznych pojawiających się w badaniach partycypacyjnych z udziałem dzieci i młodzieży (tab. 3). Wśród najczęściej uwzględnianych aspektów znajdują się dynamika władzy, techniki ułatwiające uczestnictwo oraz autentyczność głosów dzieci, różnorodność kulturowa, inkluzja, motywacja i prywatność.

**Tabela 3**

*Kwestie etyczne w badaniach partycypacyjnych z dziećmi*

| Rozważania etyczne                   | Opis   |
|--------------------------------------|--|
| Dynamika władzy                      | Rozpoznawanie dynamiki władzy związanej z relacjami dorosły–dziecko lub dziecko–dziecko oraz jej wpływu na upodmiotowienie i emancypację.  |
| Techniki ułatwiające lub otoczenie   | Zapewnienie technik ułatwiających uczestnictwo (tj. dostosowanych do wieku dzieci) lub otoczenia (np. sal zabaw, otwartych i integracyjnych przestrzeni), aby zapobiec uczestnictwu pozorowemu.  |
| Autentyczność głosów dzieci          | Wspieranie autentyczności głosów dzieci (np. przez nieumniejszanie głosu dzieci, niepodważanie analizy i interpretacji dzieci oraz poszanowanie kompletności myśli dzieci).  |
| Zaangażowanie i reprezentacja dzieci | Promowanie znaczącego zaangażowania, zainteresowania, możliwości i reprezentatywności uczestnictwa dzieci.   |
| Ochrona i dobro dzieci               | Ważenie korzyści płynących z uczestnictwa dzieci w porównaniu ze szkodami i obciążeniami związanymi z uczestnictwem.   |
| Świadome uczestnictwo                | Dostarczanie wiedzy związanej z badaniami w celu wspierania świadomego uczestnictwa w procesie badawczym (np. dzieci szkolone w zakresie badań lub jako młodzi badacze w celu ułatwienia ich uczestnictwa i wspierania ich sprawczości). |
| Uznanie potencjału dzieci            | Uznanie kompetencji dzieci jako innych, ale nie mniejszych niż kompetencje dorosłych. Obejmuje to również możliwości dzieci marginalizowanych.   |
| Wspólne oczekiwania                  | Ustalenie wzajemnych oczekiwań dotyczących projektu, przejrzystości planu, celu badania itp.   |
| Wynagrodzenie/nagroda                | Jak wynagradzać/rekompensować wkład dzieci w badania partycypacyjne?   |
| Wspieranie                           | Zachęcanie dzieci do informowania o zmianach – przyjęcie roli rzecznika – także po zakończeniu badań.  |
| Różnorodność kulturowa               | Promowanie szacunku i wzajemnego zrozumienia w badaniach międzykulturowych.  |
| Integracja i motywacja               | Ocena poczucia włączenia przed procesem badawczym i w jego lub procesu wycofania się dzieci, które straciły zainteresowanie.   |
| Prywatność                           | Wzmocnienie ochrony prywatności dzieci (np. dzieci ujawniające swoją prywatną przestrzeń i niebezpieczeństwa związane z zarządzaniem tymi przestrzeniami).   |

Źródło: Montreuil i in. (2021, s. 7).

Wskazane elementy ukazują się również w analizowanych tekstach. Jak już wspomniano, dynamika władzy (między dorosłymi a dziećmi, a także między samymi dziećmi, ma zasadnicze znaczenie w kontekście ich upodmiotowienia i emancypacji, wpływając na rzetelność ich zaangażowania (Loveridge i in., 2024; Ritterbusch i in., 2020; Stapleton i Mayock 2022). Badania partycypacyjne wiążą się w większym stopniu niż badania tradycyjne z wyjątkowymi wyzwaniami etycznymi (Holland i in., 2010) związanymi z dynamiką władzy i opartym na współpracy charakterem procesu badawczego. Mimo że badania partycypacyjne zakładają równorzędny udział dzieci i dorosłych w praktyce dorośli często zachowują kontrolę nad głównymi decyzjami, ponadto istnieje ryzyko, że dzieci w badaniach partycypacyjnych zostaną użyte jako narzędzie do realizacji celów dorosłych badaczy. Choć teoretycznie dzieci mają być aktywnymi współtwórcami badań, w praktyce mogą być wykorzystywane do uzyskania wyników, które bardziej odzwierciedlają interesy dorosłych niż dzieci (Banks i in., 2013; Clavering i McLaughlin, 2010).

Techniki partycypacyjne i środowisko powinny być odpowiednio dostosowane, aby zapobiegać pozornemu uczestnictwu oraz wspierać autentyczność przekazu dzieci poprzez nieumniejszanie ich głosu, uznanie ich kompetencji i respektowanie ich interpretacji (Brady i Franklin, 2019; Caldairou-Bessette i in., 2020; Shamrova i Cummings, 2017). W badaniach transkulturowych znaczącym elementem stają się równość i wrażliwość na różnorodność kulturową, a ochrona prywatności dzieci wymaga szczególnej uwagi, zwłaszcza w kontekście zarządzania ich prywatnymi przestrzeniami (Kia-Keating i in., 2017; O’Toole, 2020). Ponadto badania powinny dążyć do stworzenia wspólnego rozumienia oczekiwań i wynagrodzeń (Cullen i Walsh, 2020) dla dzieci, co wpływa na ich motywację oraz poczucie sprawczości w procesie badawczym.

Jak zauważa Zwiernik (2018), dorośli nie są w stanie spojrzeć na świat oczami dziecka, ponieważ ich doświadczenia życiowe kształtują sposób, w jaki postrzegają rzeczywistość. Dzieciństwo dorosłych badaczy na ogół miało miejsce w zupełnie innym kontekście społecznym i kulturowym niż współczesne dzieciństwo. Dzieci odbierają świat w odmienny sposób, zadają inne pytania i mają wyjątkowy dostęp do kultury rówieśniczej, co czyni ich „insiderami”. Mają głębsze zrozumienie własnego dzieciństwa i są najlepszymi ekspertami w sprawach dotyczących ich życia, dlatego badania oparte na ich doświadczeniach są wartościowsze, jeśli koncentrują się na tematach, które są dla nich istotne (Christensen i Prout, 2002). Należy także zwrócić uwagę na pewien konflikt ról, charakterystyczny dla badań partycypacyjnych. Dzieci mogą odgrywać w nich rolę zarówno badanych, jak i badaczy, co rodzi pytania o ich zdolność do obiektywnej oceny własnych doświadczeń. Może to

prowadzić do trudności w rozróżnieniu, kiedy dziecko jest uczestnikiem badania, a kiedy – badaczem.

Potwierdzają to wnioski z badań Alias i in. (2023), według których proces badawczy jest odbierany przez dzieci jako wymagający i czasochłonny, ponieważ wymaga przejścia przez wiele etapów, z dużą dbałością o szczegóły. Za najtrudniejszą fazę dzieci uważana jest przez dzieci faza gromadzenia danych. Choć uczestnicy badań partycypacyjnych w większości czuli się pewnie w prowadzeniu samodzielnych badań oraz uważali, że dzięki uczestnictwu w badaniach ich umiejętności oraz wiedza wzrosły, wskazywali na potrzebę wsparcia dorosłych.

### **Kontekst społeczno-kulturowy a kwestie etyczne**

Jak wspomniano, badacze mogą nie w pełni dostrzegać różnice związane z wiekiem, płcią, pochodzeniem kulturowym czy statusem społeczno-ekonomicznym, co może prowadzić do niedokładnej interpretacji danych i zaniedbywania swoistych potrzeb lub perspektyw uczestników badań. Zwłaszcza współpraca badawcza z dziećmi z grup marginalizowanych wymaga głębokiej świadomości i wrażliwości na istniejące nierówności władzy oraz na to, jak mogą one wpływać na proces badawczy oraz jego wyniki (Spiel i in., 2018).

Poza oczywistą trudnością związaną z tym, że w przypadku dzieci z grup marginalizowanych (Brady i Franklin, 2019), które mogą żyć w społecznościach trudno dostępnych do dotarcia dla badaczy, ze względu na ubóstwo, izolację społeczną lub brak zasobów, często w toku procesu badawczego pojawiają się problemy dotyczące zaufania i angażowania się w badania. Nierzadko dzieci te są też mniej otwarte w dzieleniu się swoimi doświadczeniami. Ponadto dzieci z niektórych marginalizowanych grup muszą wspierać swoje rodziny w obowiązkach domowych, co wymusza na badaczach ostrożność w planowaniu czasu, aby nie obciążać dodatkowo samych dzieci lub ich rodzin (Hussain i in., 2012).

Wprowadzenie metod partycypacyjnych, które zakładają, że dzieci mogą i powinny wyrażać swoje opinie oraz podejmować decyzje związane z procesem badawczym, może stanowić wyzwanie w tych kulturach, w których dzieci nie są postrzegane jako w pełni autonomiczne osoby. W takich społecznościach dzieci mogą być bardziej zależne od rodziny, a ich decyzje mogą być ściśle związane z oczekiwaniami i potrzebami większej grupy. W konsekwencji podejście badawcze, które wymaga od dzieci samodzielnego uczestnictwa oraz wyrażania własnych opinii, może nie być zgodne z lokalnymi normami kulturowymi i prowadzić do napięć lub niezrozumienia, na co zwraca uwagę Abebe:

Trudności społeczno-etyczne, które pojawiają się, gdy wprowadza się metody partycypacyjne (czyli takie, które angażują uczestników, w tym dzieci, w proces badawczy) w społecznościach, gdzie postrzeganie dzieci jest inne niż w zachodnich kulturach. W takich społecznościach dzieci są często widziane nie jako samodzielne jednostki, ale raczej jako integralna część większej rodziny czy grupy społecznej (2009, s. 451–452).

Jak można zauważyć, takie podejście wymaga szczególnej wrażliwości kulturowej oraz zdolności do nawiązania dialogu z lokalnymi liderami, rodzinami i dziećmi, aby stworzyć przestrzeń do autentycznego uczestnictwa dzieci, które jednocześnie nie narusza lokalnych norm kulturowych.

Przykładem obszaru badawczego, który może generować problemy etyczne wynikające z kontekstu kulturowego, jest praca dzieci w niektórych rejonach Azji lub Afryki, która choć powszechna, często pozostaje niewidoczna dla szerokiego grona badaczy i opinii publicznej (Mayasari, 2022). Wynika to z kulturowych, ekonomicznych i społecznych uwarunkowań, które sprawiają, że dzieci pracujące nie są łatwo dostępne jako uczestnicy badań, ponadto mogą być narażone na różnorodne formy wyzysku lub nadużyć. Hastadewi na przykładzie badań dotyczących pracy dzieci w Indonezji zauważa:

Badacze nie zawsze są świadomi etycznych aspektów związanych z włączaniem dzieci do badań partycypacyjnych. Co więcej, niektórzy badacze mogą nawet nie odwiedzać terenów, na których przeprowadzają badania, zamiast tego pozyskując dane od organizacji lub pracowników projektów. (Hastadewi, 2009, s. 481)

Zrozumienie lokalnej kultury ma zasadnicze znaczenie w odpowiednim podejściu do uczestników oraz poszanowaniu ich tradycji i przekonań. Na przykład w niektórych religiach czy społeczeństwach opartych na silnej hierarchii związanej w wiekiem dzieci będą zachęcane do posłuszeństwa dorosłym, a nie do wyrażania własnych opinii, i nie będą przyzwyczajone do tego, że ich głos jest brany pod uwagę (Mayasari, 2022). Potrzebują one czasu, aby nauczyć się wyrażać swoje opinie. Ponadto w niektórych wierzeniach lub kulturach sytuacja życiowa jest efektem zasług z poprzednich wcieleń, nie wskazane jest okazywanie niewdzięczności i szczególną wartość przypisuje się cierpieniu, co prowadzi do dyskryminacji np. osób niepełnosprawnych (Hussain i in., 2012; Northway, 2014).

Badacze muszą zatem być szczególnie wrażliwi na kontekst kulturowy, w którym prowadzą badania, i dostosowywać swoje metody tak, aby szanować lokalne wartości i przekonania. W niektórych przypadkach może to oznaczać konieczność



zmiany metodologii lub bardziej zaangażowanego dialogu z lokalną społecznością, aby znaleźć równowagę między potrzebą uzyskania wartościowych danych a poszanowaniem lokalnych norm i wartości.

## Rekomendacje dotyczące kwestii etycznych prowadzenia badań partycypacyjnych z udziałem dzieci

Jednym z celów etyki badań jest skłonienie badaczy do starannego rozważania różnych kwestii etycznych, zamiast zakładania, że zawsze istnieje jedno właściwe rozwiązanie. W tabeli 4 przedstawiono główne pytania i refleksje, które mogą pomóc badaczom w nawigacji po codziennych dylematach etycznych podczas prowadzenia badań partycypacyjnych z dziećmi.

**Tabela 4**

*Aspekty etyczne w badaniach partycypacyjnych z udziałem dzieci*

| Główne obszary                                     | Pytania etyczne   | Znaczenie   |
|--|---|---|
| Nawiązywanie, rozwijanie i utrzymywanie współpracy | Czy poświęcono wystarczająco dużo czasu na rozwijanie szacunku i wzajemności w relacjach z uczestnikami, w tym z dziećmi, młodzieżą, ich rodzinami i społecznościami?     | Obejmuje budowanie i zrozumienie współzależności między wszystkimi zaangażowanymi osobami.                                |
|  | Czy masz wystarczającą wiedzę kulturową lub dostęp do odpowiednich źródeł, aby uzyskać dobre poruszać się w badanym środowisku?   | Zrozumienie kontekstu kulturowego i zapewnienie odpowiednich konsultacji w celu wspierania współpracy.                    |
| Utrzymywanie zaangażowania w współpracę            | Czy poświęcono wystarczająco dużo czasu na wypracowanie wspólnego zrozumienia procesów decyzyjnych oraz możliwości uczestnictwa dzieci i nastolatków?                     | Ważność ustalenia jasnych zasad współpracy i możliwości udziału.  |
|  | Jak będzie wyglądać renegocjacja uczestnictwa lub jego braku w długotrwałych projektach?  | Obejmuje ciągłe dostosowywanie zasad uczestnictwa w miarę postępu badań.  |
| Szacunek dla uczestników badań                     | Jakie procesy umożliwią dzieciom i nastolatkom wyrażanie siebie oraz swoich wartości i praktyk kulturowych w badaniu?   | Zwrócenie uwagi na przestrzeń badawczą, która umożliwia uczestnikom autentyczne wyrażanie siebie.                         |
|  | Jakie czynniki mogą wpływać na chęć udziału dzieci i młodzieży (np. relacje w rodzinie, dynamika płci, klasy społecznej, etnicznej oraz dynamika w procesach badawczych)? | Rozpoznanie, jak różne czynniki społeczne mogą wpływać na decyzję o udziale w badaniach.                                  |
|  | Czy przemyślano, jak różne role badacza mogą wpłynąć na kwestie etyczne w różnych fazach badań?   | Zidentyfikowanie potencjalnych konfliktów etycznych wynikających z różnych ról badacza w procesie badawczym.              |
|  | W której części procesu uczestnicy czują, że mogą wnieść największy wkład?  | Umożliwienie uczestnikom wpływu na przebieg badań poprzez identyfikację obszarów, w których ich wkład jest najcenniejszy. |

| Główne obszary                | Pytania etyczne   | Znaczenie  |
|-------------------------------|---|--|
| Demonstrowanie ciągłej troski | Czy przemyślano, jak dostosować badania, aby były one odpowiednie dla czasu i zasobów, jakie mogą wnieść dzieci i nastolatki? | Adaptacja badań do możliwości i zasobów uczestników, aby zapewnić szacunek i odpowiednie zaangażowanie.  |
|                               | Czy istnieje wiele sposobów na zaangażowanie dzieci i młodzieży, aby badania były inkluzywne dla wszystkich zainteresowanych? | Zapewnienie, że badania oferują różnorodne formy uczestnictwa, aby były dostępne i odpowiednie dla wszystkich zainteresowanych dzieci i młodzieży. |
|                               | Jakie szersze procesy lub struktury są potrzebne, aby wspierać zaangażowanie dzieci i młodzieży w badania na dłuższą metę?    | Identyfikacja i wdrażanie struktur wspierających długoterminowe zaangażowanie uczestników w proces badawczy.                                       |

Źródło: oprac. własne na podstawie Loveridge i in. (2024).

W tabeli 4 uwidoczniiono główne pytania i refleksje, które pomagają badaczom prowadzić partycypacyjne badania z dziećmi, zwracając uwagę na potrzebę zrozumienia kontekstu kulturowego oraz budowania szacunku i wzajemności, rozwoju współpracy oraz konieczność dostosowywania zasad uczestnictwa i procesów decyzyjnych, aby odpowiednio angażować dzieci i nastolatki w badania.

Etyczne wyzwania wynikają z konieczności ochrony dzieci przed potencjalnym ryzykiem związanym z ich udziałem w badaniach, ale jednocześnie z potrzeby uzyskania autentycznych i rzetelnych danych. Badacze muszą więc balansować między koniecznością uzyskania informacji a odpowiedzialnością za dobrostan dzieci, które są przedmiotem badań. Najważniejsze jest, aby badacze rozumieli i respektowali prawa dzieci, a także wzięli pod uwagę kontekst kulturowy oraz społeczny, w którym dzieci żyją i pracują, aby ich badania mogły przynieść rzeczywiste korzyści, a nie tylko powierzchowne wnioski. Przyszłe kierunki badań w etyce badań partycypacyjnych z dziećmi powinny koncentrować się na:

- rozwoju technik multimodalnych – badania powinny koncentrować się na tworzeniu i doskonaleniu metod badawczych, które uwzględniają różnorodne formy komunikacji dzieci, takie jak obraz, ruch czy dźwięk, co umożliwi lepsze wyrażenie ich perspektyw i emocji (Kia-Keating i in., 2017);
- modelach edukacji na temat praw i obowiązków – istotne jest opracowanie programów edukacyjnych, które będą uświadamiać dzieci o ich prawach i rolach w badaniach, wspierając ich poczucie odpowiedzialności i świadomość jako uczestników;
- redefinicji anonimizacji – konieczne są badania nad nowymi podejściami do anonimizacji, które będą respektować głos dzieci i ich prawo do współwłasności danych (Godfrey-Faussett, 2022).

## Wnioski

Prowadzenie badań z udziałem dzieci niezależnie od wybranego podejścia metodologicznego czy dyscypliny naukowej wymaga uwzględnienia wielu czynników, które zostały wskazane w niniejszym przeglądzie piśmiennictwa. Jednym z najważniejszych priorytetów jest ochrona dzieci przed negatywnymi konsekwencjami udziału w badaniach, co wymaga zapewnienia odpowiedniej pomocy psychologicznej w przypadku, gdy pojawi się dyskomfort psychiczny badanych, chociaż ta kwestia jest niezależna od wieku uczestników badania. Niniejszy przegląd nie wyczerpuje zagadnień związanych z kwestiami etycznymi prowadzenia badań partycypacyjnych z dziećmi, a jedynie daje pewne wskazówki, które należy rozważyć przy tworzeniu koncepcji projektu badawczego i wniosków do komisji etycznych.

E-maile autorów: [marcin.gierczyk@us.edu.pl](mailto:marcin.gierczyk@us.edu.pl), [dagmara.dobosz@us.edu.pl](mailto:dagmara.dobosz@us.edu.pl).

## Bibliografia

- Abebe, T. (2009). Multiple methods, complex dilemmas: Negotiating socio-ethical spaces in participatory research with disadvantaged children. *Children's Geographies*, 7(4), 451–465. <https://doi.org/10.1080/14733280903234519>
- Abma, T., Breed, M., Lips, S., Schrijver, J. (2022). Whose voice is it really? Ethics of photovoice with children in health promotion. *International Journal of Qualitative Methods*, 21. <https://doi.org/10.1177/16094069211072419>
- Alderson, P. (2013). Ethics. W: A. Clark, R. Flewitt, M. Hammersley, M. Robb (red.), *Understanding research with children and young people* (s. 85–102). Sage.
- Alias, A., Mohamad Nasri, N., Awang, M. M. (2023). From active participant to active researcher: What do young people understand about research? *Children*, 10(6), 1066. <https://doi.org/10.3390/children10061066>
- Banks, S., Armstrong, A., Carter, K., Graham, H., Hayward, P., Henry, A., [...] Strachan, A. (2013). Everyday ethics in community-based participatory research. *Contemporary Social Science*, 8(3), 263–277. <https://doi.org/10.1080/21582041.2013.769618>
- Brady, G., Franklin, A. (2019). Challenging dominant notions of participation and protection through a co-led disabled young researcher study. *Journal of Children's Services*, 14(4), 211–224. <https://doi.org/10.1108/JCS-09-2019-0046>
- Bucknall, S. (2013). Doing qualitative research with children and young people. W: A. Clark, R. Flewitt, M. Hammersley, M. Robb (red.), *Understanding research with children and young people*. Sage.
- Caldairou-Bessette, P., Nadeau, L., Mitchell, C. (2020). Overcoming “you can ask my mom”: Clinical arts-based perspectives to include children under 12 in mental health research. *International Journal of Qualitative Methods*, 19, 1–12. <https://doi.org/10.1177/1609406920958959>
- Christensen, P., Prout, A. (2002). Working with ethical symmetry in social research with children. *Childhood*, 9(4), 477–497. <https://doi.org/10.1177/0907568202009004007>
- Clavering, E., McLaughlin, J. (2010). Children's participation in health research: From objects to agents? *Child Care Health Development*, 36(5), 603–611. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2214.2010.01094.x>
- Coyne, I., Carter, B. (2018). Participatory research in the past, present and future. W: I. Coyne, B. Carter (red.), *Being Participatory: researching with children and young people: Co-constructing knowledge using creative techniques* (s. 1–13).

- Springer International Publishing Switzerland. [https://doi.org/10.1007/978-3-319-71228-4\\_1](https://doi.org/10.1007/978-3-319-71228-4_1)
- Crane, S., Broome, M. E. (2017). Understanding ethical issues of research participation from the perspective of participating children and adolescents: A systematic review. *Worldviews on Evidence-Based Nursing*, 14(3), 200–209. <https://doi.org/10.1111/wvn.12209>
- Cullen, O., Walsh, C. A. (2020). A Narrative Review of Ethical Issues in Participatory Research with Young People. *YOUNG*, 28(4), 363–386. <https://doi.org/10.1177/1103308819886470>
- Garrity, C., Gartlehner, G., Kamel, C., King, V. J., Nussbaumer-Streit, B., Stevens, A., Hamel, C., Affengruber, L. (2020). *Cochrane Rapid Reviews*. Interim Guidance from the Cochrane Rapid Reviews Methods Group.
- Godfrey-Faussett, T. (2022). Participatory research and the ethics of anonymisation. *Education Sciences*, 12(4), artykuł 260. <https://doi.org/10.3390/educsci12040260>
- Greene, S., Hill, M. (2005). Researching children's experiences: Methods and methodological issues. W: S. Greene, D. Hogan (red.), *Researching children's experience: Approaches and methods* (s. 1–22). Sage.
- Groundwater-Smith, S., Dockett, S., Bottrell, D. (2015). Ethical questions in relation to participatory research with children and young people. W: S. Groundwater-Smith, S. Dockett, D. Bottrell (red.), *Participatory research with children and young people* (s. 37–54). SAGE Publications. <https://doi.org/10.4135/9781473910751>
- Groot, B. C., Schrijver, J., Abma, T. A. (2021). Are you afraid of press and social media? Ethics in photovoice in participatory health research. *Educational Action Research*, 31(3), 556–574. <https://doi.org/10.1080/09650792.2021.1941164>
- Halskov, K., Hansen, N. B. (2015). The diversity of participatory design research practice at PDC 2002–2012. *International Journal of Human-Computer Studies*, 74, 81–92. <https://doi.org/10.1016/j.ijhcs.2014.09.003>
- Hastadewi, Y. (2009). Participatory action research with children: Notes from the field. *Children's Geographies*, 7(4), 481–482. <https://doi.org/10.1080/14733280903234543>
- Holland, S., Renold, E., Ross, N. J., Hillman, A. (2010). Power, agency and participatory agendas: A critical exploration of young people's engagement in participative qualitative research. *Childhood*, 17(3), 360–375. <https://doi.org/10.1177/0907568210369310>

- Hussain, S., Sanders, E. B.-N., Steinert, M. (2012). Participatory design with marginalized people in developing countries: Challenges and opportunities experienced in a field study in Cambodia. *International Journal of Design*, 6(2), 101–109.
- Johnson, K., Walmsley, J. (2003). *Inclusive research with people with learning disabilities: Past, present and futures*. Jessica Kingsley Publishers.
- Kia-Keating, M., Santacrose, D., Liu, S. (2017). Photography and social media use in community-based participatory research with youth: Ethical considerations. *American Journal of Community Psychology*, 60(3–4), 375–384. <https://doi.org/10.1002/ajcp.12189>
- Kiili, J., Lehto-Lundén, T., Moilanen, J., Kannasoja, S., Malinen, K. (2024). Collaborating with children: Intergenerational research encounters. *International Journal of Social Research Methodology*, 1–14. <https://doi.org/10.1080/13645579.2024.2301848>
- Klocker, N. (2015). Participatory action research: The distress of (not) making a difference. *Emotion, Space and Society*, 17, 37–44. <https://doi.org/10.1016/j.emospa.2015.06.006>
- Kousholt, D., Juhl, P. (2023). Addressing ethical dilemmas in research with young children and families. situated ethics in collaborative research. *Human Arenas*, 6(3), 560–579. <https://doi.org/10.1007/s42087-021-00236-9>
- Lamba, Y. (2023). Researching migrant street children in Delhi: Ethical considerations in practice. *Ethics and Social Welfare*, 17(4), 436–448. <https://doi.org/10.1080/17496535.2023.2200896>
- Loveridge, J., Wood, B. E., Davis-Rae, E., McRae, H. (2024). Ethical challenges in participatory research with children and youth. *Qualitative Research*, 24(2), 391–411. <https://doi.org/10.1177/14687941221149594>
- Mayasari, D. (2022). Ethical considerations in conducting research with children. *Parezja. Czasopismo Forum Młodych Pedagogów przy Komitecie Nauk Pedagogicznych PAN*, 2(18), 64–73. <https://doi.org/10.15290/parezja.2022.18.07>
- McMurphy, S., Lewis, J., Boulos, P. (2013). Extending the olive branch. *Journal of Empirical Research on Human Research Ethics*, 8(4), 29–36. <https://doi.org/10.1525/jer.2013.8.4.28>
- Montreuil, M., Bogossian, A., Laberge-Perrault, E., Racine, E. (2021). A review of approaches, strategies and ethical considerations in participatory research with children. *International Journal of Qualitative Methods*, 20, 1–15. <https://doi.org/10.1177/1609406920987962>
- Northway, R. (2014). To include or not to include? That is the ethical question. *Journal of Intellectual Disabilities*, 18(3), 209–210. <https://doi.org/10.1177/1744629514543863>

- O'Toole, L. (2020). Participant action research (PAR) for early childhood and primary education: The example of the THRIECE project. *Problemy Wczesnej Edukacji*, 49(2), 31–44. <https://doi.org/10.26881/pwe.2020.49.03>
- Page, M. J., McKenzie, J. E., Bossuyt, P. M., Boutron, I., Hoffmann, T. C., Mulrow, C. D., Shamseer, L., Tetzlaff, J. M., Akl, E. A., Brennan, S. E., Chou, R., Glanville, J., Grimshaw, J. M., Hróbjartsson, A., Lalu, M. M., Li, T., Loder, E. W., Mayo-Wilson, E., McDonald, S., McGuinness, L. A., [...] Moher, D. (2021). The PRISMA 2020 statement: an updated guideline for reporting systematic reviews. *BMJ (Clinical research ed.)*, 372, n71. <https://doi.org/10.1136/bmj.n71>
- Pavarini, G., Smith, L. M., Shaughnessy, N., Mankee-Williams, A., Thirumalai, J. K., Russell, N., Bhui, K. (2021). Ethical issues in participatory arts methods for young people with adverse childhood experiences. *Health Expectations*, 24(5), 1557–1569. <https://doi.org/10.1111/hex.13314>
- Quinones, G., Rutanen, N., Lucas Revilla, Y. (2023). A cultural-historical exploration of relational ethics in research involving children. *Learning, Culture and Social Interaction*, 42, 100756. <https://doi.org/10.1016/j.lcsi.2023.100756>
- Ritterbusch, A. E., Boothby, N., Mugumya, F., Wanican, J., Bangirana, C., Nyende, N., Ampumuza, D., Apota, J., Mbabazi, C., Nabukenya, C., Kayongo, A., Ssembatya, F., Meyer, S. R. (2020). Pushing the limits of child participation in research: Reflections from a Youth-Driven Participatory Action Research (YPAR) initiative in Uganda. *International Journal of Qualitative Methods*, 19. <https://doi.org/10.1177/1609406920958962>
- Rogers, R., Labadie, M., Pole, K. (2016). Balancing voice and protection in literacy studies with young children. *Journal of Early Childhood Literacy*, 16(1), 34–59. <https://doi.org/10.1177/1468798414554632>
- Shamrova, D. P., Cummings, C. E. (2017). Participatory action research (PAR) with children and youth: An integrative review of methodology and PAR outcomes for participants, organizations, and communities. *Children and Youth Services Review*, 81, 400–412. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2017.08.022>
- Skelton, T. (2008). Research with children and young people: Exploring the tensions between ethics, competence and participation. *Children's Geographies*, 6(1), 21–36. <https://doi.org/10.1080/14733280701791876>
- Spiel, K., Brulé, E., Frauenberger, C., Bailly, G., Fitzpatrick, G. (2018). Micro-ethics for participatory design with marginalized children. W: *PDC '18: Proceedings of the 15th Participatory Design Conference: Full papers – Volume 1* (artykuł 17, s. 1–12). <https://doi.org/10.1145/3210586.3210603>

- Spriggs, M. (2010). *Understanding consent in research involving children: The ethical issues. A handbook for human research ethics committees and researchers*. Children's Bioethics Centre (Royal Children's Hospital Melbourne / University of Melbourne / Murdoch Children's Research Centre).
- Stapleton, A., Mayock, P. (2022). Structured ethical reflection as a tool to recognise and address power: a participatory action research study with separated young people in France. *Educational Action Research*, 31(4), 670–690. <https://doi.org/10.1080/09650792.2021.2008463>
- Stokes, T. (2020). Using participatory methods with young children: Reflections on emergent “ethically important moments” in school-based research. *Irish Educational Studies*, 39(3), 375–387. <https://doi.org/10.1080/03323315.2019.1697>
- Taylor, S., Balandin, S. (2020). The ethics of inclusion in AAC research of participants with complex communication needs. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 22(1), 108–115. <https://doi.org/10.16993/sjdr.637>
- Thomas, N., O’Kane, C. (1998), Etyka badań partycypacyjnych z udziałem dzieci. *Children Society*, 12, 336–348. <https://doi.org/10.1111/j.1099-0860.1998.tb00090.x>
- Tolich, M., Fitzgerald, M. H. (2006). If ethics committees were designed for ethnography. *Journal of Empirical Research on Human Research Ethics*, 1(2), 71–78. <https://doi.org/10.1525/jer.2006.1.2.71>
- Trifu, A., Smîdu, E., Badea, D. O., Bulboacă, E., Haralambie, V. (2022). Applying the PRISMA method for obtaining systematic reviews of occupational safety issues in literature search. *MATEC Web of Conferences*, 354, artykuł00052. <https://doi.org/10.1051/mateconf/202235400052>
- Whittington, E. (2019). Co-producing and navigating consent in participatory research with young people. *Journal of Children's Services*, 14(3), 205–216. <https://doi.org/10.1108/JCS-03-2019-0027>
- Wright, L. H. V., Tisdall, K., Moore, N. (2021). Taking emotions seriously: Fun and pride in participatory research. *Emotion, Space and Society*, 41, artykuł 100836. <https://doi.org/10.1016/j.emospa.2021.100836>
- Yanar, Z. M., Fazli, M., Rahman, J., Farthing, R. (2016). Research ethics committees and participatory action research with young people: The politics of voice. *Journal of Empirical Research on Human Research Ethics*, 11(2), 122–128. <https://doi.org/10.1177/1556264616650114>
- Zwiernik, J. (2018). Partycypacyjne badania dzieci jako proces emancypacyjny. *Teraźniejszość, Człowiek, Edukacja*, 21, 25–41.



## The ethics of participatory research involving children – select challenges and solutions

*This article focuses on the ethical issues of participatory research with children and young people, given that it generates several issues beyond those anticipated in traditional research. This article aims to provide a theoretical framework and practical guidance for researchers that is useful in conducting participatory research in an ethical and effective way. The authors look at ethical challenges such as ensuring anonymity and confidentiality, obtaining informed consent and minimising potential harm to participants, particularly in the context of the vulnerability of young research participants.*

### KEYWORDS

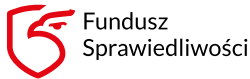
ETHICS, CHILDREN, PARTICIPATORY RESEARCH, SOCIAL SCIENCE, LITERATURE REVIEW

### Cytowanie:

Gierczyk, M, Dobosz, D. (2024). Etyka badań partycypacyjnych z udziałem dzieci – wybrane wyzwania i rozwiązania. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 23(4), 123–147.



Artykuł jest dostępny na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa–Użycie niekomercyjne–Bez utworów zależnych 3.0 Polska.



Sfinansowano ze środków Funduszu Sprawiedliwości, którego dysponentem jest Minister Sprawiedliwości